

*Ivo Paić, O stvarnom sadržaju Marxovog pojma
„klasna diktatura proletarijata”*

Naše je raspravljanje, smatram, jako uznapredovalo. Meni osobito poticajno zvuči pledoaje Henrija Lefebvrea za dostojanstvo bitnih pojmova u cjelini marksističkog shvaćanja povijesti i, prvenstveno, revolucije. Mislim uostalom i da naša diskusija polako dopijeva u točku koja od nas traži strogost u promišljanju temelja i, općenito, metodičke osiguranosti nekih bitnih pitanja. Na tome pravcu, nadam se, nalazi se i ovih nekoliko pitanja i tvrdnji o transpolitičkom sadržaju klasne diktature proletarijata.

Historija pitanja o klasnoj diktaturi proletarijata ima vlastitu povjesnu karakterizaciju.

Prvo, to pitanje dopijeva u središte pažnje teoretičara mahom u povodu nastojanja radničkog pokreta ili njegovih dijelova da se orijentiraju u zadacima svoga vremena, bilo da je riječ o namjeravanoj revolucionarnoj praksi, o produbljavanju ostvarenih sadržaja dijalektike revolucionarnih promijena ili naprosto o nastojanju da se zaokruži, pa ponekad i pacificira to što je već jednom učinjeno.

Ukratko, rečeno intencije najčešće zaoštavaju pitanja o klasnoj diktaturi proletarijata i naglašeno označuju neke karakteristike njena sadržaja, a posve rijetko sama klasna diktatura proletarijata kao cjelina pojma i cjelina aktualnih i potencijalnih uvjeta prakse, postaje stajalištem razumijevanja i objašnjavanja spomenutih intencija i njihova značenja.

Drugo, pitanje klasne diktature proletarijata u prošlosti i danas najčešće biva oživljeno kroz oštre, često pojednostavljene alternative na način njihova međusobnog apsolutnog isključenja.

I treće, temeljna teoretska argumentacija u modusima prihvaćanja ili odbacivanja klasne diktature proletarijata, teoretičarima i

propagatorima još prispijeva iz Marxova djela, te više ili manje solidne selekcije njegovih stavova — iskaza.

Odavde moramo proslijediti prema pitanju: je li — kako je mislio Ernst Bloch — već u Marxovu djelu položen zametak nesporazuma, jedna nedovršenost misli i djelimična nejasnoća koja otvara polje proizvoljnim interpretacijama ili je pak u Marxa riječ o jasnom pojmu koji svojim rangom i položajem ne pripada izvorno i nužno bitnim teoretskim tvorevinama cjeline, podvlačim cjeline, pojma socijalističke revolucije, pa ga se može mijenjati, a da se ne promijeni odnos prema cjelini revolucije, odnosno odbaciti ostajući dalje uz Marxa i misao revolucije ukoliko je marksistička? I naposljetku: može li se klasna diktatura proletarijata misliti u povodu nečega a da sama ne bude povod bitnome mišljenju?

Dakle, ne možemo zaobići pitanje: što je za Marxa bit klasne diktature proletarijata?

Ispričavam se što moram ovdje pročitati dva svima poznata stava. U prvome je riječ o rangu i položaju „klasne diktature proletarijata”, kako ih Marx vidi: „Ono novo što sam učinio bijaše 1. dokazivanje da je egzistencija klasa povezana samo sa određenim historijskim razvojnim fazama proizvodnje; 2. da klasna borba nužno vodi diktaturi proletarijata; 3. da ta sama diktatura upravo (tek) tvori prijelaz k ukidanju svih klasa i besklasnom društvu” (Pismo Weydemeyeru, u Marx-Engels, *Ausgewählte Werke*, Dietz, Berlin 1970, tom II, str. 523).

Tu dakle, nije riječ o diktaturi proletarijata kao obliku nečega niti je riječ o obliku diktature proletarijata, nego o diktaturi samoj. Ona sama jest praksa toga prelaženja; ona se rasprostire cjelinom prijelaza i prema Marxu nema cjeline prijelaza bez diktature proletarijata. Ona je, prema Marxovu sudu, djelatni uvjet bez kojega nema cjeline revolucije te zato i pojam klasne diktature proletarijata izvorno i nužno pripada samoj jezgri teorije revolucije.

Dvije godine ranije, 1850. godine, Marx odgovara i na pitanje o cjelini sadržaja klasne diktature proletarijata: „Proletarijat se sve više grupira oko revolucionarnog socijalizma, oko komunizma... Taj socijalizam je objava permanentne revolucije, *klasna diktatura proletarijata* kao nužan prijelazni stupanj prema ukidanju klasnih razlika uopće, ukidanju svih odnosa proizvodnje na kojima se one temelje, ka ukidanju svih društvenih odnosa što odgovaraju tim odnosima proizvodnje, prema prevratu u svim idejama što proizlaze iz takvih društvenih odnosa ” (Isto, tom II, str. 104).

Lako je primijetiti da je ukidanje klasnih razlika uopće, praktičko ukidanje svih konstitutivnih elemenata strukture i momenata građanske proizvodnje života kako su, recimo, pregnantno opisani u Marxovu Predgovoru *Prilogu kritici političke ekonomije* 1858. godine. Ako pak mislimo na tragu tih Marxovih bitnih uvida, klasna diktatura nam se pokazuje kao nešto transpolitičko, transekonomijsko i transideologijsko. Pa dakle i pitanje koje prelazi granice politologijskog, politekonomijskog i pravnoznanstvenog, pa ako hoćete i filozofijskog vidokruga, supsumirajući pri tom sve te aspekte promišljanja pod jedan jedini uvid, uvid znanosti povijesti o individualnom sklopu proizvodnje života; u njoj svaka točka, po mjeri na-

predovanja dijalektike revolucionarnih promjena, pokazuje svoju uvjetovanost intenzitetom promjena u svim drugim točkama cjeline jednog jedinstvenog povijesno određenog sadržaja života. Mogu li se ovi sadržaji razumijeti iz vidokruga, da ponovim, politologije, i razvijati u domeni politike. Odgovor je potvrđan, ali do određene točke, do točke koja prelazi vidokrug politologije i djelokrug same politike kao posebne sfere društvenoga života.

Moram reći da prema mojim uvidima teoretske koncepcije o klasnoj diktaturi proletarijata mahom ostaju u horizontu posebno-znanstvenog uvida, a ne takvog uvida koji bi išao do temelja društva, „društvenog bitka“, i kroz cjelokupnu strukturu društva.

Ovde podsjećam da je Lenjin, pripremajući *Državu i revoluciju*, u svojim sveskama 1916. na 1917. godinu zapravo postavio pitanje jesu li Marx i Engels o diktaturi govorili prije 1871. godine. Sa znakom usklika odgovorio je: mislim da nisu! A 1871. godine riječ je o tome da Marx kaže o diktaturi proletarijata kao pronađenom političkom obliku oslobađanja rada. Dakle, tu nije riječ o cjelini sadržaja pojma diktature proletarijata. I mislim da je u marksizmu diktatura proletarijata mahom shvaćena kao nešto strogo političko, mada ona to i jest ali nije samo to. Čim sadržaji društvenih mijena nalažu prekoračenje politike kao sektora života pa i političkog, ili samo političkog određenja klasne diktature proletarijata, tada naša teoretska aparatura na koju smo svikli nije primjerena ili nije dovoljno primjerena novim sadržajima u kojima se razvija praksa diktature proletarijata.

Htio bih samo dodirnuti jugoslavensko iskustvo u krucijalnoj točki. U nas je u samokritičkoj refleksiji 1950. godine, na bitan način izgovorena stara revolucionarna parola „Tvornice radnicima, zemlja seljacima“. Tada je rečeno da ta parola još nije ostvarena. Time se *de facto* tvrdi da samo političko nije dostatno za prodor u dimenzije koje ta parola nalaže. Time je, dalje, rečeno da se ne može prema našim uvidima ostvariti socijalizam bez realizacije sadržaja te parole. I, napokon, da je ona cijeli program razvitka socijalizma. Nama se objelodanjuje na naše vlastitom tlu da realizacija sadržaja intencija ove parole ne može biti ozbiljna ako udruženi proizvođači ne vladaju cjelinom proizvodnih snaga društva. Ili, drukčije govoreći, da se bit privatnog vlasništva ne može prevladati u dimenziji pravnog i bilo kojeg posebnog znanstvenog uvida, nego se bit privatnog vlasništva prevlađuje tek onda kada udruženi proizvođači ovladaju cjelinom proizvodnih snaga društva.

Dakako, ta nova situacija naše proturječne prakse nije i ne nalazi uvijek primjerene odgovore. Recimo, jedna od teškoća jeste kad se postavi pitanje: što je to klasno u diktaturi proletarijata.

Metodički je bitno da ustvrdimo: diktatura proletarijata i ono klasno u njoj ostaje aktualan i perspektivan zadatak sve dok postoje sadržaji proizvodnje života koji proizvode čovjeka kao radnika. Dakle, dok postoje oni odnosi u društvu koji priječe prevladavanje proizvodnje čovjeka kao radnika.

U okviru ovako skicirane paradigme koja pripada Marxu, meni se pokazuje da unatoč zaobilaženju diktature proletarijata u prog-

ramima pojedinih pokreta, da to „odbacivanje” još uvijek nije popraćeno dovoljnim argumentom bar ne u zahvatu ove paradigme.

I drugo, mislim da još nije pruženo dovoljno argumenata, sa stajališta ove paradigme, da bismo prihvatili tvrdnju o prevladanosti diktature proletarijata.

Sada ću pri kraju nužno staviti u zagrade ponešto od ovoga o čemu sam govorio. Naime, ja se ne slažem sa tvrdnjama onih drugova koji misle da nam zakoni i principi dolaze iz teorije pa bila ona i dijalektički ili povjesni materijalizam, niti nam zakoni i principi dolaze iz ciljeva djelovanja. Mada utječu na naše držanje. Principi nam naprosto pridolaze iz svijeta; oni su takve teoretske tvorbe koje su, kako je Marx rekao, sadržajne apstrakcije u kojima se ogleda bogatstvo toga života. Ako je tako, onda nema te teoretske tvorbe nad kojom se ne može staviti znak pitanja.

Odlučno sam protiv toga da teoriju i ograničeni broj njenih tvorbi pretvorimo u čuvara istine u najvišem stupnju poput Aristotelove teoretske filozofije, a da praksu shvatimo kao ono trenutno i prolazno što je već unaprijed naznačeno teorijom. Naprotiv, teoriju danomice moramo dovesti u pitanje sa stajališta ove povijesne prakse.